

БІОРІЗНОМАНІТТЯ ЗАКАЗНИКА «ВИДІВСЬКИЙ»
BIODIVERSITY OF THE RESERVE «YDYVSKY»

Скляр В.Г.¹, Ємець О.М.², Скляр Ю.Л.², Баштовий М.Г.²
Skliar V.H.¹, Yemets O.M.², Skliar Yu.L.², Bashtovyi M.H.²

¹Сумський національний аграрний університет, доктор біологічних наук, професор, Україна

²Сумський національний аграрний університет, кандидат біологічних наук, доцент, Україна

¹Sumy National Agrarian University, doctor of biological sciences, professor, Ukraine

²Sumy National Agrarian University, candidate of biological sciences, associate professor, Ukraine

Дієвим засобом збереження та охорони біорізноманіття є створення і функціонування територій природно-заповідного фонду. У Сумській області у 2019 році природоохоронного статусу у ранзі ландшафтного заказника місцевого значення «Видівський» набула територія площею 54,2905 га, розташована у межах Краснопільської селищної територіальної громади. У публікації висвітлено результати вивчення стану природних комплексів цього заказника. Показано, що він вирізняється значним рівнем біорізноманіття. У його складі представлені як типові види, так і ті, що репрезентують раритетну складову: тут виявлено види, що охороняються на регіональному, державному та міжнародному рівнях. Провідні ознаки ландшафті заказника засвідчують високий рівень їхньої естетичної цінності. Відзначено, що у зв'язку із тим, що Краснопільська громада натеper входить до числа особливо небезпечних територій і зазнає прямого впливу військових дій, у повоєнний період необхідно буде провести повторні дослідження, спрямовані на оцінку стану природних комплексів заказника загалом та його біорізноманіття, зокрема.

An effective means of preservation and protection of biodiversity is the creation and functioning of the territories of the nature reserve fund. In the Sumy region, in 2019, a territory with an area of 54.2905 hectares, located within the Krasnopil settlement territorial community, acquired nature protection status in the rank of landscape reserve of local importance "Vydivskyi". The publication highlights the results of studying the state of the natural complexes of this reserve. It is shown that it is distinguished by a significant level of biodiversity. Its composition includes both typical species

and those representing a rare component: species protected at the regional, state and international levels are found here. The leading features of the landscape of the reserve testify to the high level of their aesthetic value. It was noted that due to the fact that the Krasnopil community is currently among the particularly dangerous areas and is directly affected by military operations, in the post-war period it will be necessary to conduct repeated studies aimed at assessing the state of the natural complexes of the reserve in general and its biodiversity, in particular.

Дієвим засобом збереження та охорони біорізноманіття є створення і функціонування територій природно-заповідного фонду (ПЗФ) [1-3]. У Сумській області цьому питанню приділяється значна увага [4-7]. Зокрема, у 2019 році природоохоронного статусу у ранзі ландшафтного заказника місцевого значення «Видівський» набула територія площею 54,2905 га, розташована у межах Краснопільської селищної територіальної громади (ТГ).

В аспекті реалізації ефективних природоохоронних заходів актуальним питанням є здійснення інвентаризації біорізноманіття на територіях і об'єктах ПЗФ. Наявність детальної інформації про стан їхніх природних комплексів набуває особливої значущості в умовах війни, коли суттєво зростає вірогідність прямого знищення як типового, так і раритетного біорізноманіття унаслідок ворожих обстрілів, викликаних ними пожеж тощо.

Метою даної публікації є надання, за результатами власних польових досліджень, комплексної інформації про стан флори, фауни, провідні ознаки ландшафтів заказника «Видівський». Для цієї природоохоронної території такий аналіз здійснено вперше. Його важливість обумовлюється й тим, що натеper Краснопільська ТГ належить до числа особливо небезпечних територій України, наслідком чого є й прояв на її території фактів воєнного екоциду.

За фізико-географічним районуванням України, ландшафтний заказник «Видівський» розташований у межах Сумсько-Тростянецького району Сумської схилов-височинної області Східно-Українського краю Лісостепової зони Східно-Європейської рівнини [8]. Відповідно до геоботанічного районування – у межах Краснопільсько-Тростянецького району Сумського округу Середньоросійської лісостепової підпровінції Східно-Європейської провінції Європейсько-Сибірської лісостепової області [9].

Погодно-кліматичні умови території характеризується наступними показниками: середня температура січня мінус 7,8⁰ С, липня – плюс 19⁰ С; період з температурою понад плюс 10⁰ С становить

155 днів; опадів близько 550 мм на рік; основна частина опадів випадає у теплий період року; середня висота снігового покриву до 20 см [10]. Типовою ознакою Сумсько-Тростянецького району, яка чітко проявляє себе і в межах заказника, є те, що рельєф території формують хвилясті вододільні місцевості, розчленовані порівняно неглибокими, розгалуженими балками, з відносно похилими схилами [11].

До складу заказника «Видівський» включено балкову систему зі схилами південної та західної експозиції. Частина балкової системи зайнята штучно створеними середньовіковими фітоценозами листяних та шпилькових лісів (рис.1).

Рис. 1. Лісові фітоценози заказника (фото М.Г. Баштового)

У складі листяних лісів здебільшого домінує робінія звичайна (*Robinia pseudoacacia* L.), а співдомінує береза повисла (*Betula pendula* Roth). У складі деревостану зростають дуб червоний (*Quercus rubra* L.), яблуня лісова (*Malus sylvestris* Mill.), груша звичайна (*Pyrus communis* L.). Трапляються клен гостролистий (*Acer platanoides* L.), сосна звичайна (*Pinus sylvestris* L.), в'яз гладкий (*Ulmus laevis* Pall.), клен ясенелистий (*Acer negundo* L.). Усі зазначені види дерев досить успішно поновлюються природним шляхом. У цих фітоценозах наявний дрібний та середній підріст згаданих видів. Загальна зімкнутість ярусу деревостану варіює від 0,8-0,9. Підлісок досить розріджений (при зімкнутості 0,1-0,2). У ньому, зокрема, представлені жостір проносний (*Rhamnus cathartica* L.), бузина чорна (*Sambucus nigra* L.) та види роду *Rosa*.

Під наметом лісу у складі ярусу трав зростають хвощ лісовий (*Equisetum sylvaticum* L.), осока шершава (*Carex hirta* L.), парило звичайне (*Agrimonia eupatoria* L.), яглиця звичайна (*Aegopodium podagraria* L.), люпин багатолистий (*Lupinus polyphyllus* Lindl.), суниця лісова (*Fragaria vesca* L.), гравілат міський (*Geum urbanum* L.), зірочник

ланцетовидний (*Stellaria holostea* L.), тонколучник однорічний (*Phalachloroma annuum* (L.) Dumort.), подорожник ланцетолистий (*Plantago lanceolata* L.), кропива дводомна (*Urtica dioica* L.) та ін.

У межах фітоценозу, описаного вище, виявлено популяції коручки чемерниковидної (*Epipactis helleborine* (L.) Crantz) та коручки темночервоної (*Epipactis atrorubens* (Hoffm. ex Bernh.) Besser) (рис. 2). Популяція першого виду була значно чисельнішою (нараховано близько 60 особин). Більшість рослин у популяціях обох видів досягли генеративного онтогенетичного стану. Разом з тим в них наявні і догенеративні рослини (ювенільні, іматурні та віргільні).

Рис. 2. *Epipactis atrorubens* на території заказника (фото Ю.Л. Скляра)

Схили балок, вкриті лісами, інтенсивно заселені птахами характерними для таких ценозів. Найбільш типовими тут є: вівчарик-ковалик (*Phylloscopus collybita*), вільшанка (*Erithacus rubecula*), синиця велика (*Parus major*), синиця блакитна (*Parus coeruleus*), зяблик (*Fringilla coelebs*), зеленяк (*Chloris chloris*), щиглик (*Carduelis carduelis*), сойка (*Garrulus glandarius*), кропив'янка сіра (*Sylvia communis*), кропив'янка садова (*Sylvia borin*), берестянка звичайна (*Hippolais icterina*), крук (*Corvus corax*), шпак звичайний (*Sturnus vulgaris*), крутиголовка (*Jynx torquilla*), дятел звичайний (*Dendrocopos major*), щеврик лісовий (*Anthus trivialis*) та інші. Виявлені також жовна сива (*Picus canus*) та вивільга (*Oriolus oriolus*).

Згадані пернаті за оцінками МСОП мають охоронний статус рівня LC та занесені до Додатку II Бернської конвенції. Водночас вільшанка (*Erithacus rubecula*), кропив'янка сіра (*Sylvia communis*) та кропив'янка садова (*Sylvia borin*) числяться у Додатку II Бонської конвенції. Жовна сива (*Picus canus*) та вивільга (*Oriolus oriolus*) занесені

до переліку тварин, що підлягають особливій охороні на території Сумської області.

Значна кількість мишовидних гризунів, які заселяють лісову підстилку, галявини та лучний ценоз днища балки, приваблює сюди лисицю (*Vulpes vulpes*), та сову вухату (*Asio otus*). Птах знаходиться під охороною Бернської конвенції.

Поряд з лисицею, ссавців об'єкту також представляють козуля європейська (*Capreolus capreolus*), заєць-русак (*Lepus europaeus*), кабан (*Sus scrofa*), їжак європейський (*Erinaceus europaeus*) та інші. Згадані звірі за оцінками МСОП мають охоронний статус рівня LC.

В оточенні лісової рослинності по днищам балок сформувалися трав'янисті рослинні угруповання із домінуванням пирію повзучого (*Elytrigia repens* (L.) Nevski), куничника наземного (*Calamagrostis epigeios* (L.) Roth.), мітлиці тонкої (*Agrostis capillaris* L.). У складі цих угруповань також зростають полин звичайний (*Artemisia vulgaris* L.), дивина борошніста (*Verbascum lychnitis* L.), грястиця збірна (*Dactylis glomerata* L.), підмаренник справжній (*Galium verum* L.), шавлія лучна (*Salvia pratensis* L.), щавель кінський (*Rumex confertus* Willd.), цикорій дикий (*Cichorium intybus* L.), материнка звичайна (*Origanum vulgare* L.), астрагал солодколистий (*Astragalus glycyphyllos* L.), парило звичайне (*Agrimonia eupatoria* L.), синяк звичайний (*Echium vulgare* L.), деревій майже звичайний (*Achillea submillefolium* Klokov & Krytzka), любочки осінні (*Leontodon autumnalis* L.), конюшина гірська (*Trifolium montanum* L.), конюшина лучна (*Trifolium pratense* L.), полин австрійський (*Artemisia austriaca* Jacq.), жовтець їдкий (*Ranunculus acris* L.), люцерна серповидна (*Medicago falcata* L. aggr.), цмин пісковий (*Helichrysum arenarium* (L.) Moench), хвощ польовий (*Equisetum arvense* L.), льоннок звичайний (*Linaria vulgaris* Mill.), гикавка сіра (*Berteroa incana* (L.) DC.), нечуйвітер зонтичний (*Hieracium umbellatum* L.), *Carex hirta*, *Plantago lanceolata*.

По днищу балки реєструється досить активне природне відновлення сосни звичайної та берези повислої (рис. 3). Воно представлено особинами, які репрезентують майже усі когорти молодого покоління: від дрібного підросту до молодих генеративних дерев.

Рис. 3. Днище та схил балки біля лісу (фото М.Г. Баштового)

По днищам балок та узліссям численними є різні види комах та павукоподібних. З числа видів, які потребують охорони тут представлені: мураха рудий лісовий (*Formica rufa*) (за оцінкою МСОП комаха має охоронний статус рівня NT – види наближені до загрозливого стану) та жужжало велике (*Bombylius major*) – комаха занесена до переліку тварин, що підлягають особливій охороні на території Сумської області.

В заказнику «Видівський» також представлені схили балок, зайняті трав'янистими угрупованнями (рис. 4) із домінуванням (співдомінуванням) таких видів як костриця лучна (*Festuca pratensis* Huds.), *Elytrigia repens*, *Agrimonia eupatoria*, *Calamagrostis epigejos*, морква дика (*Daucus carota* L.).

У складі цих угруповань також зростають *Artemisia vulgaris*, *Dactylis glomerata*, дивина борошніста (*Verbascum lychnitis* L.), *Salvia pratensis*, підмаренник справжній (*Galium verum* L.), *Rumex confertus*, *Cichorium intybus*, звіробій звичайний (*Hypericum perforatum* L.), *Carex hirta*, миколайчики плоскі (*Eryngium planum* L.), *Phalachloroma annuum*, *Origanum vulgare*, різак звичайний (*Falcaria vulgaris* Bernh.), *Echium vulgare*, *Trifolium montanum*, *Achillea submillefolium*, *Leontodon autumnalis*, *Trifolium prantense*, *Artemisia austriaca*, *Medicago falcata*, *Geum urbanum*, *Linaria vulgaris*, *Ranunculus acris*, *Helichrysum arenarium*, щавель кислий (*Rumex acetosa* L.), *Berteroa incana*, кульбаба лікарська (*Taraxacum officinale* Wigg. aggr.), *Plantago lanceolata*.

У межах заказника виявлено не багаточисельну популяцію глоду українського (*Crataegus ukrainea* Pojark.) – виду занесеного до переліку видів, що підлягають особливій охороні в Сумській області.

Рис. 4. Схил балки із лучно-степовою рослинністю та природним відновленням дерев (фото М.Г. Баштового)

По пагорбам та їх схилам реєструється природне поновлення груші звичайної та берези повислої. На схилах виявлено досить багато кущів рослин, що належать до роду *Rosa*.

Суходільні луки схилів балок населяють численні безхребетні. В домінанті це представники ряду прямокрилі. Зокрема типовим тут є летюха звичайна (*Aiolopus thalassinus*), трав'янка струнка (*Stenobothrus stigmaticus*), кобилка чорносмуга (*Oedaleus decorus*) та ряд інших. Численими також є перетинчастокрилі (джміль садовий (*Bombus hortorum*), мурашка садова чорна (*Lasius niger*), оса паперова (*Polistes dominula*) інші), двокрилі (сірф сіроп'ятнистий (*Syrphus glaucius*), сіра м'ясна муха (*Sarcophaga carnaria*), ктир тонкочеревний (*Leptogaster cylindrica*), метелики (білан ріп'яний (*Pieris rapae*), синявець ікар (*Polyommatus icarus*), очняк волове око (*Maniola jurtina*), рябокрилка мінлива (*Araschnia levana*), сонцевик павичеве око (*Inachis io*), сонцевик кропив'яний (*Aglais urticae*) та ряд інших.

З числа комах, які підлягають охороні тут трапляються бронзівка мармурова (*Protaetia marmorata*) та богомол звичайний (*Mantis religiosa*), вони занесені до списку тварин, що підлягають особливій охороні на території Сумської області.

Орнітокомплекс об'єкту репрезентують птахи лугових біоценозів. Типовими тут є плиска жовта (*Motacilla flava*), вівсянка садова (*Emberiza hortulana*), кам'янка звичайна (*Oenanthe oenanthe*), жайворонок польовий (*Alauda arvensis*) та ряд інших горобиних. З близько розташованого лісу періодично залітають крук (*Corvus corax*), щиглик (*Carduelis carduelis*), канюк звичайний (*Buteo buteo*), яструб великий (*Accipiter gentilis*) інші пернаті.

За оцінками МСОП птахи мають охоронний статус рівня LC, та занесені до Додатку II Бернської конвенції. Вівсянка садова занесена до списку тварин, що підлягають особливій охороні на території Сумської області.

Савці представлені переважно гризунами серед яких типовою є миша польова (*Apodemus agrarius*). В більш зволжених ділянках днища балки трапляються кротовини сліпака звичайного (*S. mirophthalmus*). Тварина занесена до списку тварин, що підлягають особливій охороні на території Сумської області.

Звичайними є заходи на об'єкт лисиці звичайної (*Vulpes vulpes*), козулі європейської (*Capreolus capreolus*), зайця-русака (*Lepus europaeus*). Тварини мають охоронний статус МСОП рівня LC.

Для географо-естетичної та психолого-естетичної оцінки ландшафту використовувалася загальноприйнята методика [12]. Результати аналізу представлені в таблицях 1 та 2.

Таблиця 1

Психолого-естетична оцінка ландшафту

№ опорної точки	Оцінка за критеріями балів			
	1. (Спокій)	2. (Захоплення)	3. (Незайманість)	4. (Душевне піднесення)
1. Ліс на схилі балки	2	2	2	2
2. Днище балки біля лісу	2	4	2	4
3. Схил балки із лучно-степовою рослинністю	4	4	2	2
Середній бал по кожному з критеріїв	2,7	3,3	2,0	2,7
Сума середніх балів за всіма критеріями	10,7			

Таблиця 2

Географо-естетична оцінка ландшафту

№	Критерій	Бал			
		точка			середній
		1	2	3	
1.	Гармонія природних та антропогенних об'єктів	1	1	1	1
2.	Наявність на ділянці мальовничих урочищ, затишних куточків, де приємно відпочивати, насолоджуватись красою природи	2	2	2	2
3.	Наявність на ділянці визначних пам'яток, таких як химерні скелі, водоспади, вікові дерева, скупчення чарівних рослин, квітів, пам'ятки історії та культури	2	2	2	2
4.	Наявність на ділянці оглядових майданчиків, з яких відкриваються гарні краєвиди	2	2	2	2
5.	Виразність форм рельєфу	1	1	2	1,3
6.	Виразність водних об'єктів	0	0	0	0
7.	Різноманітність і чергування рослинних угруповань	0	1	1	0,7
8.	Різноманітність тваринного світу ділянки	2	2	1	1,7
Сумарний бал за критеріями					10,7
Сума за даними таблиць 1 та 2		21,4			
Висновок		Загальний бал відповідає діапазону 16,1–24,0, тобто значенням, визначеним для об'єктів ПЗФ місцевого значення.			

Результати проведеного аналізу вказують і на досить значну естетичну цінність цього ландшафту (рис. 5) та його відповідність показникам, за якими відбувається залучення територій до складу природно-заповідного фонду.

Рис. 5. Краєвиди заказника (фото М.Г. Баштового)

Отже, результати проведених досліджень свідчать, що заказник «Видівський» вирізняється значним рівнем біорізноманіття. У його складі представлені як типові види, так і ті, що репрезентують раритетну складову: тут виявлено види, що охороняються на регіональному, державному та міжнародному рівнях. Провідні ознаки ландшафту заказника засвідчують високий рівень їхньої естетичної цінності. Натепер на території заказника фактів воєнного екоциду не зареєстровано. Навіть за умови збереження такої ситуації, у повоєнний період доцільним буде проведення повторних досліджень, спрямованих на оцінку стану природних комплексів заказника загалом та його біорізноманіття, зокрема. Це має стати невід’ємною складовою заходів, спрямованих як на актуалізацію даних про стан ПЗФ області, так і оптимізацію їхніх режимів охорони.

Список використаних джерел

1. Фіторізноманіття Українського Полісся та його охорона (2006). К. : Фітосоціоцентр, 316 с.
2. Фіторізноманіття заповідників і національних природних парків України. Ч.1. Біосферні заповідники. Природні заповідники (2012). Київ: Фітосоціоцентр, 406 с.
3. Фіторізноманіття заповідників і національних природних парків України. Ч.2. Національні природні парки (2012). Київ: Фітосоціоцентр, 580 с.
4. Скляр В.Г., Скляр Ю.Л. Створення нових територій природно-

заповідного фонду як важливий складник розбудови структурних елементів екомережі поліської частини Сумської області (2014). Науковий вісник Східноєвропейського Національного університету ім. Лесі Українки. Серія «Біологічні науки», 13 (290) : 61-66.

5. Скляр В. Г., Мельничук С. Д., Скляр Ю. Л., Бондарева Л. М., Баштовий М. Г., Зубцова І. В. (2019). Біорізноманіття проєктованого заказника «Говорунівський». Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Агрономія і біологія», 1-2 (35-36) : 40-46.

6. Скляр В.Г., Скляр Ю.Л., Баштовий М.Г., Литовка В.В., Ємець О.М., Шерстюк М.Ю., Ярошенко Н.П., Говенько Я.С. Біорізноманіття пропонованого заказника «Пшінчине» (2020). Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Агрономія і біологія», 3 (41) : 41-48.

7. Скляр В.Г., Бондарева Л.М., Кирильчук К.С., Ємець О.М., Баштовий М.Г., Тебенко Ю.М. (2021). Біорізноманіття балкової системи с. Терешківка Сумського району як перспективної природоохоронної та рекреаційної території Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Агрономія і біологія», II (44) : 58–65.

8. Маринич О.М., Пархоменко Г.О., Петренко О.М., Шищенко П.Г. (2003). Удосконалена схема фізико-географічного районування України. Укр. географ. журнал, 1 : 16 – 21.

9. Геоботанічне районування Української РСР (1977). К.: Наук. Думка, 304 с.

10. Географічна енциклопедія України: [у 3 т.] Т. 3. (1993). Київ: «Українська Радянська Енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 480 с.

11. Маринич А. М., Пашенко В.М., Шищенко П.Г. Природа Украинской ССР. Ландшафты и физико-географическое районирование (1985). К. : Наук. думка, 224 с.

12. Методичні рекомендації щодо проведення естетичної оцінки території з метою заповідання (затверджено Наказом Державної служби заповідної справи, від 21.04.2006 р. за №3).